

Шийка Ю. І.

Національний університет «Львівська політехніка»

Пура М. І.

Національний університет «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОГО АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (НА ПРИКЛАДІ ЛІТЕРАТУРНОЇ КАЗКИ «EIGHT DAYS OF LUKE» ДІАНИ ВІНН ДЖОНС)

*Статтю присвячено комплексному аналізу перекладацьких трансформацій, застосованих під час відтворення художнього фентезійного тексту. Дослідження базується на лінгвостатистичному та зіставному аналізі літературної казки Діани Вінн Джонс "Eight Days of Luke". Оскільки дослідження не передбачає порівняння оригіналу з перекладом тексту, акцент зроблено на систематизації перекладацьких рішень та на виявленні мовних характеристик оригіналу, що призводить до їхнього вибору. Задля об'єктивного визначення частиномовної структури тексту здійснено лематизацію оригіналу тексту, яка дозволила об'єктивно встановити частиномовну структуру, визначити частотність основних лексичних класів та оцінити рівень стилістичної насиченості тексту. Виявлено показники лексичної варіативності, зокрема кількість *harax legomena*, які відображають авторську ідіостилістичну домінанту. У статті запропоновано та систематизовано лексичні трансформації, а саме: калькування, транскодування, конкретизація, генералізація, експлікація, смисловий розвиток, компенсація, а також граматичні трансформації, серед яких: членування, інтеграція, транспозиція, морфологічні та синтаксичні заміни. Обґрунтовано значення їхньої ролі в забезпеченні художньої відповідності, збереження цілісності тексту та комунікативної спрямованості тексту оригіналу. Також продемонстровано, що використання методів, які застосовуються в корпусних дослідженнях, зокрема лематизації, дозволяє поглибити доперекладацький аналіз і встановити структурні та стилістичні параметри тексту, які визначають вибір перекладацької стратегії. Результати дослідження вказують, на те що ефективність перекладу фентезійного художнього твору залежить від здатності перекладача інтегрувати аналітичні та інтерпретаційні методи задля досягнення семантичної й стилістичної еквівалентності.*

Ключові слова: перекладацький аналіз, літературна казка, лематизація, лексичні трансформації, частотність.

Постановка проблеми. Жанр фентезі – це один з найпопулярніших жанрів літератури. Його переклад доволі складний та комплексний, який вирізняється складністю структури, високою інтертекстуальністю, міфопоетичністю, наявністю розгалужених систем неологізмів та власних назв, а також численними культурно маркованими елементами, що потребують особливої уваги перекладача. Художній текст Діани Вінн Джонс «Eight days of Luke» [12] поєднує в собі авторські вигадки, міфологічні алюзії, символічні образи та особливе лінгвістичне оформлення. Переклад такого тексту вимагає використання особливих методів та стратегій, щоб зберегти адекватність, еквівалентність та естетичну цінність тексту. Незважаючи на велику кількість перекладознавчих праць та матеріалів, питання

перекладу фентезійної літератури для дітей та підлітків, досі залишається відкритим. Окрім того, обраний твір не має українського перекладу, що зумовлює потребу у комплексному перекладознавчому аналізі роману Діани Вінн Джонс як репрезентативного зразка жанру, що поєднує казкові елементи, міфологічні алюзії, гумор та характерний ідіостиль авторки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Художня література вважається культурним феноменом. Саме у ній єднаються реальний світ та відображення особистості з майстерністю слова. Цей доволі могутній засіб впливу пізнає та розкриває людину, разом з її світом через різні художні образи, виховує характер і розвиває людську природу, почуття та волю. Використовуючи мову, вона створює нову, уявну дійсність, а також

виконує виховну, пізнавальну та естетичну функції [1].

Тлумачити художній текст можна по-різному, немає якогось конкретного визначення. Кожен може асоціювати та інтерпретувати зі своїм баченням та через свою форму світосприйняття. Часто в ньому може ховатись підтекст, який має бути інтуїтивно зрозумілий читачеві. Творча позиція автора, прагнення найбільш повно і точно виразити думку в усі її відтінках, вибір, специфічна комбінація форм оповіді і мовних одиниць ініціює створення художнього тексту [4, с. 57].

В свою чергу, В. Карабан порівнює працю перекладача з роботою багатопроцесорної системи, бо перекладач проводить роботу декількох процесів одночасно – це вибір лексики, обробка граматичних структур, жанрово-стилістичні особливості та комунікативне призначення тексту [6, с. 17]. По суті, переклад – а це динамічний і при тому цілком об'єктивний параметр міцності мостів порозуміння, стану зчепності між мовами, людьми й народами [7, с. 210].

Для створення адекватного перекладу художнього твору слід брати до уваги індивідуальні стилістичні особливості тексту. Так, за визначенням С. Я. Єрмоленко, індивідуальний стиль, або ідіолект, – це сукупність мовно-виразових засобів, які виконують естетичну функцію і вирізняють мову окремого письменника з-поміж інших [5].

Д. Крістал зазначає, що ідіолект – це мовна система окремої людини, тобто – особистий діалект. Він стверджує, що ідіолект можна розглядати як певні відхилення, і що ідіолектичні ознаки особливо помітні в художньому творі як стилістичні маркери авторства. Д. Крістал подає й вужче трактування цього терміна як мовні звички людини, які відрізняються від інших у певний період часу [10].

Серед екстралінгвістичних методів, які можуть використовуватися для встановлення еквівалентності ідіостилію оригіналу й перекладу художнього твору, особливо корисними є кількісні методи. Як зазначає К. Джонсон, мова має як якісні, так і кількісні характеристики, і різні аспекти мовної системи можуть аналізуватися за допомогою різних методів [11, с. 34].

Загалом, існує низка підходів до кількісного аналізу ідіостилію, серед яких дослідження частотного розподілу мовних одиниць [9].

Виклад основного матеріалу. Під час перекладу художніх текстів застосовують різні прийоми, щоб обійти та розібратись з усіма граматичними, лексичними та культурно-стилістичними

перешкодами. Дослідники виділяють найпоширеніші для перекладу фентезійної літератури:

Відтворення структури іншомовної одиниці – калькування. Цей спосіб часто використовується для збереження мовних засобів. Калькування полягає в заміні складових частин слова чи словосполучення прямими відповідниками. Його зазвичай використовують для відтворення топонімів, що складаються із двох та більше слів. Прикладом може слугувати Білий Дім (White House) [8, с. 21].

Наступний поширеним прийомом літератури буде – транскодування, або ж транслітерація, або ж транскрипція. Цей спосіб використовується перекладачами для перекладу імен та прізвищ. Для того щоб розглянути ці способи детальніше візьмемо приклади з фентезійного роману Діани Вінн Джонс «Eight days of Luke»:

Власні назви. Використовуючи традиційні відповідники, тобто імена, що мають відповідні форми в українській мові, ми перекладаємо:

David → Девід

Коли ж немає традиційного відповідника застосовуємо міжмовну транскрипцію:

Aunt Dot → тітка Дот

Mr. Chew → містер Чу

Топоніми та культурно-специфічні назви зберігаються транскрипцією або частково адаптуються:

Raven → Рейвен (як власна назва птаха, але можливе відтворення «Ворон», якщо вжито як символічний образ)

Беручи до уваги географічні назви, ми також перекладемо їх використовуючи метод транскрибування:

Ashbury – Ешбері. Це вигадане місто, тому завдяки цьому прийому ми зберігаємо звучання слова, тільки українськими літерами.

Деколи неможливо передати ідею використовуючи просто дослівний переклад, тому перекладачі також вдаються до таких прийомів як експлікація, що означає розгорнуте пояснення слова, або реалії; компенсація – відтворення втраченої інформація в іншому місці тексту; та описовий переклад – для заміни слова або виразу коротким поясненням. Варто взяти до уваги інші типи прийомів, які часто використовуються при перекладі художніх текстів, наприклад, конкретизацію (слово загального значення англійської мови міняється на більш конкретне при перекладі). Варто зазначити, що цей прийом є одним з улюблених відомого українського перекладача, мовознавця та поліглотта Миколи Лукаша. Там, де П. Верлен каже: “Un oiseau sur l’arbre qu’on voit / Chante

sa plainte”, М. Лукаш перекладає: “А на тополі ворон-птаха /Квилить тужливо”. Уява майстра не приймала простий спів узагальненого птаха на невідь-якому дереві. В такій точності він вбачав програш для поезії, отже, й невірність поетові [2, с. 60].

Цей прийом можемо розглянути на наступних прикладах з твору «Eight Days of Luke»:

– He opened the door and leaned in – Він відчинив двері і нахилився всередину кімнати (*leaned in* узагальнене; конкретизуємо, куди саме він нахилився);

– David saw two things wrong with this at once – Девід одразу помітив дві помилки в цьому плані (*things wrong* – загально; переклад конкретизує як «помилки»)

Генералізація значень використовується для того, щоб змінити слово з вузькою семантикою на більш загальне, щоб передати сенс узагальнено або адаптувати до стилю перекладу:

He had almost closed the door, when he thought of something else – Він майже зачинив двері, коли згадав ще про щось (*something else* – дуже конкретно в оригіналі; переклад узагальнює як «про щось»)

Ще одним важливим інструментом у роботі перекладача є граматичні трансформації. Вони допомагають змінити граматичні характеристики слова, словосполучення чи речення. В. Карабан виділяє такі основні типи граматичних трансформацій [6]:

– синтаксичне уподібнення, що передбачає собою дослівний переклад;

– членування висловлювань, якого виділяють два типи – внутрішнє і зовнішнє. При внутрішньому членуванні відбувається заміна простого речення складнопідрядним; при зовнішньому –

одне висловлювання перетворюється на два або більше;

– інтеграція, яка передбачає поєднання кількох одиниць у меншу за обсягом структуру;

– транспозиція – зміна порядку слів у словосполученні або реченні;

– заміна (форм числа іменників, форми та часу дієслова; способу дієслова; частин мови);

– додавання слів;

– вилучення слів;

– антонімічний переклад, принцип якого полягає в тому, щоб замінити слова на протилежні, аби зберегти зміст;

– цілісне перетворення використовується, для того, щоб передати зміст засобами української мови, а не запропоновувати буквальний переклад.

Лематизація у цьому дослідженні розглядається як важливий етап доперекладацького аналізу, що дає змогу об’єктивно описати структуру художнього тексту, визначити його лексико-граматичні домінанти та виявити параметри, які впливають на вибір перекладацьких трансформацій. Перехід від «поверхневого» рівня словоформ до рівня лем дозволяє побачити не лише обсяг, а й організацію словника автора, що є особливо важливим для фентезійного дискурсу з його розгалуженою системою номінацій.

На першому етапі аналізу було здійснено лематизацію та підраховано основні кількісні характеристики. Ці результати представлені у Таблиці 1.

Аналізуючи отримані дані (кількості словоформ (4268) і лем (3567) можна дійти висновку, що автор використовує відносно широкий набір лексичних одиниць при відносно помірній кількості граматичних варіантів, що є типово для художнього тексту з виразною індивідуальною стилістикою.

Таблиця 1

Загальні характеристики тексту оригіналу

Показник	Значення
Кількість слововживань	50351
Кількість словоформ	4268
Кількість лем	3567
Нарах leqomena:текст	1960
Нарах leqomena:словник	1499
Кількість слів з частотою ≥ 10	607
Кількість самостійних частин мови: текст	36813
Кількість самостійних частин мови: словник	1874
Кількість букв	219289
Кількість речень	6867

Частиномовний розподіл слововживань

№	Частина мови	Частота	%
1	Прикметники	3165	6,29%
2	Прислівники	1056	2,10%
3	Службові частини мови	13538	26,89%
4	Іменники	17626	35,01%
5	Числівники	15	0,03%
6	Займенники	6421	12,75%
7	Дієслова	8530	16,94%
	Загалом	50351	100,00%

Показник *harax legomena* (понад 1900 одиниць у тексті) вказує на високу лексичну варіативність і наявність численної кількості одиниць вжитих лише один раз. Це відповідає кількісним характеристикам художнього тексту, адже в ньому автор використовує варіативні власні назви, нетипові словосполучення, особисті характеристики героїв твору та об'єктів для опису магічного світу [3].

Кількість речень (6867) у співвідношенні з загальною кількістю слововживань свідчить про переважання речень середньої довжини з частими розгалуженими синтаксичними конструкціями.

Таким чином, на основі загальних кількісних показників можна зробити висновок, що текст вирізняється високою лексичною насиченістю, різноманітністю номінацій та досить складною синтаксичною організацією, що безпосередньо впливатиме на вибір перекладацьких прийомів.

Наступною частиною дослідження став частиномовний розподіл структури тексту. Він наведений у Таблиці 2 та візуалізовано на Рисунку 1.

Частиномовний аналіз демонструє, що ядро тексту становлять іменники (35,01%) та службові слова (26,89%). Висока частка іменників пов'язана з насиченістю тексту назвами предметів, персонажів, об'єктів фентезійного світу, а також із розвинутою системою власних назв. Службові слова (прийменники, сполучники, артиклі тощо) формують синтаксичний каркас тексту, забезпечують когезію та логічні зв'язки між висловлюваннями.

Дієслова (16,94%) відіграють провідну роль у створенні динаміки оповіді, що є характерною ознакою фентезійної прози з розвиненим сюжетом і значною кількістю подій. Займенники (12,75%) підтримують суб'єктивну перспективу оповіді, позначають учасників комунікації, забезпечують цілісність референції.

Прикметники (6,29%) та прислівники (2,10%) виконують експресивну та описову функції, деталізують характеристики об'єктів і дій, формують образність, проте їхня відносно невелика частка свідчить про те, що текст більше тяжіє до поді-

Рис. 1. Частиномовний розподіл слововживань

євості, ніж до розгорнутих описів. Числівники (0,03%) є маргінальними, що відповідає природі художнього тексту, де кількісні параметри не є комунікативно визначальними.

У розрізі лем (за окремими підрахунками) найпродуктивнішими виявилися іменники, дієслова та прикметники, що вказує на значну семантичну вагу цих класів у формуванні авторського стилю.

Результати лематизації не є безпосередньою ціллю. Це аналіз, який дозволяє оцінити та прорахувати найоптимальніше використання лексичних та граматичних трансформацій. До прикладу, висока частотність використання іменників у подальшому перекладі потребуватиме використання:

- транскодування (транскрипції та транслітерації) для передачі особових імен, вигаданих топонімів, назв об'єктів (Ashbury → Ешбері, Aunt Dot → тітка Дот);

- калькування – у випадках прозорих за структурою номінацій, де доцільно зберегти семантичну мотивацію (The Rainbow pub → паб «Рейнбов» / паб «Веселка»);

- конкретизації, коли англійський іменник має ширше значення, ніж можливий український відповідник (things, stuff, trouble тощо).

Тобто статистично значуща роль іменників у тексті пояснює, чому саме лексичні трансформації, пов'язані з передачею назв, посідають центральне місце у перекладацькому аналізі.

Частота використання дієслів та граматичних конструкцій (майже 17 % слововживань) вказує на високу динамічність тексту. Англійська мова вважається дуже компактною і може містити одному реченні поєднання кількох дієслів. Проте, аби зберегти динаміку тексту та адаптувати текст до специфіки української мови ми прораховуємо використання наступних граматичних перетворень:

- членування: складнопідрядне речення англійською розбивається на два-три простіші речення українською для збереження природного ритму та кращого сприйняття;

- інтеграції: навпаки, окремі короткі англійські речення об'єднуються в одне українське, якщо цього вимагає логіка та стилістика тексту;

- транспозиції: зміни порядку слів або перестановки синтаксичних компонентів для адаптації до норм українського синтаксису.

Висока частка службових слів в оригіналі пов'язана з особливостями англійського синтаксису (артиклі, прийменники, допоміжні дієслова). В той час як при перекладі на українську мову

є потреба у вилученні системних елементів (артиклів), заміна та додавання часток та сполучників, щоб зберегти логіку.

Беручи до уваги наявність прикметників та прислівників, виникає необхідність у конкретизації – для уточнення характеристики, описового перекладу – коли немає доцільного відповідника та компенсації – якщо необхідно перенести значення чи експресію у іншу частину речення.

І нарешті кількість *harax legomena*, яка становить 1900 вживань і створює простір для найбільшої креативності та гнучкості перекладача. Це стосується власних назв, авторських неологізмів, метафори, креативні адаптації міфології, експлікації (розгортання значення в перекладі), смислового розвитку (заміни одиниці іншою, пов'язаною за змістом, але зрозумілішою для читача), цілісного перетворення (структура та образ оригіналу замінюються українським аналогом).

Висновки. Перекладаючи художні тексти перекладач потрапляє у великий вимір багатозаровості та багатогранності мов. Саме тому для хорошого перекладу варто підготувати доперекладацький аналіз, аби попередити майбутні труднощі та розуміти який метод слід застосувати, аби переклад був доцільним та довершеним. Для демонстрації та аналізу ми взяли казку Діани Вінн Джонс «Eight Days of Luke», завдяки якій, було можливо продемонструвати різні типи прийомів, серед яких використали лексичні трансформації: конкретизацію, генералізацію, смисловий розвиток, антонімічний переклад, цілісне перетворення для природності діалогів, додавання/вилучення слів для досягнення стилістичної рівноваги. А також, граматичні трансформації: членування висловлювань (довгі англійські речення розбито на кілька українських для кращої сприйнятності), інтеграція (поєднання кількох коротких англійських речень в одне українське), транспозиція (зміна порядку слів задля збереження природності синтаксису української мови);

Лематизація оригіналу роману дозволила визначити його структурні параметри та передбачити перекладацькі труднощі, пов'язані з лексичною варіативністю, значною кількістю власних назв, вигаданих реалій та складними синтаксичними конструкціями.

Адже, важливо, щоб переклад був не лише формально точним, а й гнучким, аби правильно передати всю барвистість твору, і при цьому зберегти баланс між художнім та розмовним стилем.

Список літератури:

1. Балахтар В. В., Балахтар К. С. Адекватність та еквівалентність перекладу. URL: <http://www.confcontact.com/20110531/fk-balahtar.htm>
2. Білоус О. М. Теорія і технологія перекладу : курс лекцій, доопрацьований та доповнений : навч. посіб. для студентів перекладацьких відділень. Кіровоград : Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2013. 201 с.
3. Бук С. Статистичні характеристики лексики основних функціональних стилів української мови: спроба порівняння. *Лексикографічний бюлетень*, 2006, № 13, с. 166–170. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/72846>
4. Глінка Н. В. Художній текст/художній твір: питання інтерпретації. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Філологічна*, 2015, вип. 53, с. 55–57.
5. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Київ : Довіра, 1999. 431 с.
6. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури : у 2 ч. Ч. 2 : Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі. Вінниця : Нова книга, 2001. 303 с.
7. Коптілов В. В. Стилізація в перекладі. Теоретичні проблеми лінгвістичної стилістики. Київ, 1972. С. 176–193
8. Лашук Н. М. Іншомовна інформаційно-комунікативна компетентність майбутніх фахівців як складова професійної компетентності. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, 2016, вип. 135, с. 96–99.
9. Brysbaert M., Mander P., Keuleers E. The word frequency effect in word processing: An updated review. *Current Directions in Psychological Science*, 2018, vol. 27, no. 1, pp. 45–50.
10. Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. Sixth Edition. Malden, Oxford, Victoria : Blackwell Publishing, 2008. 555 p.
11. Johnson K. Quantitative Methods in Linguistics. Malden, MA : Blackwell Publishing, 2008. 277 p.
12. Jones D. W. Eight Days of Luke. New York : Greenwillow Books, 1975. 184 p.

Shyika Yu. I., Rura M. I. PECULIARITIES OF TRANSLATION STUDIES ANALYSIS OF A LITERARY TEXT (BASED ON THE LITERARY FAIRY TALE "EIGHT DAYS OF LUKE" BY DIANA WYNNE JONES)

The article is devoted to a comprehensive analysis of translation transformations applied in the reproduction of a fantasy literary text. The study is based on linguistic-statistical and contrastive analysis of Diana Wynne Jones' literary fairy tale Eight Days of Luke. Since the research does not involve a direct comparison of the source and target texts, the emphasis is placed on systematising translation decisions and identifying those linguistic features of the original that justify their choice. To objectively determine the part-of-speech structure of the text, the source text has been lemmatised, which made it possible to objectively establish the part-of-speech profile, determine the frequency of the main lexical classes, and assess the degree of stylistic density. Indicators of lexical variability have been identified, in particular the number of hapax legomena, which reflect the author's idiosyncrasy. The article identifies and systematises lexical transformations such as calquing, transcoding, concretisation, generalisation, explicitation, semantic development, and compensation, as well as grammatical transformations, including segmentation, integration, transposition, and morphological and syntactic substitutions. The role of these transformations in ensuring literary adequacy, preserving the integrity of the text, and maintaining the communicative intent of the source text is substantiated. It has been also demonstrated that the use of methods applied in corpus studies, in particular lemmatisation, enables a more in-depth pre-translation analysis and the identification of structural and stylistic parameters of the text that determine the choice of translation strategy. The results of the study indicate that the effectiveness of translating a fantasy literary text depends on the translator's ability to integrate analytical and interpretative methods in order to achieve semantic and stylistic equivalence.

Key words: translation analysis, literary fairy tale, lemmatisation, lexical transformations, frequency.

Дата надходження статті: 24.11.2025

Дата прийняття статті: 22.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025